

BO SIEGBAHN:

Minnesruna över ”neutralitetspolitiken”

Bo Siegbahn gör en genomgång av de senaste 200 årens utrikes- och säkerhetspolitik och konstaterar att det vore djupt ohistoriskt att, som påståtts, hävda att hela denna period präglats av "neutralitetspolitik" eller ens av neutralitet.

Man kan ha olika meningar om när den svenska "neutralitetspolitiken" i modern mening inleddes. En sak är dock alldeles klar: den började inte, som tex ambassadören Sverker Åström i en artikel i Svenska Dagbladet den 14 december 1991 har sökt hävda, för 200 år sedan och inte, som han och en del andra författare har påstått, ens under Karl XIV Johans tid. (Ordet var inte ens i sin moderna mening uppfunnet på den tiden).

Karl Johans utrikespolitik präglades framför allt av två saker som inte alltid gick ihop: hans lust att på samma sätt som under Napoleonkrigen spela en utrikespolitisk roll och av hans medvetenhet om att Sveriges militära resurser efterhand blev alltmer otillräckliga.

Det enda exemplet på hans neutralitetsvilja som brukar anföras är då han, inför risken av att ett engelskt-ryskt krig skulle bryta ut 1834 i Östersjön, utfärdade en neutralitetsförklaring i förhållande till dessa stater. Denna neutralitet, som Sverige med "religiös" iver avsåg att följa definierade han på följande sätt, vilket han begärde att dessa stater accepterade: ryska och engelska handels- såväl som krigsfartyg skulle fritt få använda sig av svensk-norska hamnar, med undantag för några krigshamnar. Sverige skulle fritt kunna få exportera varor till de krigförande, med undantag för ett begränsat antal krigscontraband, och detta till alla hamnar utom de som var föremål för en deklarerad och effektiv blockad.

Det kan vara av intresse att nämna att denna neutralitetsförklaring omedelbart medförde protester från rysk sida. Friheten att använda sig av svensk-norska hamnar sades vara till fördel endast för eng-

Bo Siegbahn har varit ambassadör.

elsmännen då ju Ryssland hade egna hamnar i Östersjön. Det är givet att neutralitetsreglerna inte var så noggrant utformade vid denna tidpunkt, men i stort sett följdes de. Karl Johans utrikespolitik varierade dock med konjunkturerna och hans sinnesstämning. Under många år spökade hos honom — liksom under hans efterträdare — hoppet att kunna återvinna Finland eller att åtminstone slippa ryssarnas närvaro på Åland. Men vid andra tillfällen tog Karl Johans naturliga uppskattning av regimernas legitimitet överhanden, vilket till exempel gynnade Ryssland vid det polska upproret 1830. Vid ett annat tillfälle åter förklarade han inför den engelske ministern att han önskade bevara den skandinaviska halvön som "une partie integrale" av Storbritannien.

Trots sin tidigare neutralitetsförklaring sade Karl Johan inför ett väntat krig mellan Ryssland/England och Frankrike/Turkiet 1840 till de ryska och engelska ambassadörerna att han var beredd att ställa krigsfartyg till de förstnämndas förfogande samt att, för den händelse Frankrike drev fram ett krig, även förena sig med de allierade. (Något senare när dessa begärde preciseringar insåg Karl Johan att han nog gått för långt och förklarade att han endast menat att han var beredd att stödja dem moraliskt).

Den flerhundraåriga motsatsställningen mellan Sverige och Danmark hade på 1840-talet ersatts av en skandinavisk strömning. När den schleswig-holsteinska frågan genom tysk och österrikisk försorg blev aktuell genom tyska truppörelser förklarade svenska regeringen under Oscar I:s ledning att man var beredd att underteckna en överenskommelse med danska regeringen av innehåll att man

skulle utrusta en militär hjälpkår, av vilken 4 000 man skulle överföras till Fyn och 15 000 man skulle hållas samlade i Skåne samt en norsk kår utgöra en reserv. Samtidigt överlämnade man en deklaration till regeringen i Berlin där man hävdade Sveriges oförytterliga rätt att delta i avgöranden rörande Norden och att ett angrepp mot Danmark skulle medföra överförande till de danska öarna av svensk trupp som skulle förena sig med danska trupper till försvar mot invasion.

Nu ledde situationen inte till svensk krigsdeltagande och i stilleståndsöverenskommelsen nöjde sig Sverige med att en svensk truppstyrka ersatte de tyska trupperna i Schleswig. Förhållandet till Preussen förblev dock spänt och vid flera tillfällen mobiliserade Sverige och hotade med väpnat ingripande.

När några år senare Europa åter stod inför en krigsfara — det sedermera så kallade Krimkriget 1853 — erinrade man sig i Sverige 1834 års neutralitetsdeklaration och i samarbete med Danmark upprepade Sverige med obetydliga ändringar denna deklaration. Ryssland opponerade sig åter mot innehåll och begärde denna gång att svenska hamnar skulle stängas för alla främmande länders krigsfartyg. Tsaren begärde också av kung Oscar en förklaring att svenska vapen "icke under några förhållanden skulle användas mot Ryssland". På det första kravet svarade Sverige att ett begärt förbud var omöjligt att upprätthålla med de begränsade svenska resurserna och på det andra att ett sådant löfte var "oförenligt med neutraliteten då det skulle innebära en form av allians med en stormakt".

Att de ryska farhågorna inte var helt oberättigade visades sedermera då eng

elska och franska flottstyrkor gemensamt kryssade runt i Östersjön och efter för många brände ryska kustområden, bl a i Finland, samt bombarderade Bomarsund från sin bas i Fårösund.

Under Krimkrigets fortgång blev svenska regeringen, särskilt när det fanns risker för att krisskådeplatsen skulle flyttas från Främre Orienten till Europa, intresserat av ett närmare samarbete med England och Frankrike om ett alliansfördrag.

Enligt regeringsformen hade tidigare utrikespolitikens utformning ansetts vara kungens privilegium.

Från svensk sida begärde man en utfästelse att Åland skulle återgå i svensk ägo och att Finland skulle lösryckas från Ryssland för att bli självständigt eller ingå i en personalunion med Sverige. Sverige skulle för sitt deltagande i kriget dessutom erhålla subsidier.

Genom Krimkrigets upphörande slapp Sverige gå in i kriget utan fick nöja sig med ett mindre omfattande avtal — den s k Novembertraktaten. Enligt denna utfäste sig England och Frankrike att, för den händelse Ryssland krävde att få svenskt territorium eller fiskerättigheter eller liknande på svenskt territorium, militärt ingripa till Sveriges förmån.

Under de följande åren var det huvudsakligen de nordiska problemen som åter upptog utrikespolitikens intresse. Men Karl XV, som upptog sin faders intresse av att spela en roll i världspolitiken, gjorde åtskilliga uttalanden som innebar risker för Sverige: "Jag behöver ett krig, Europa behöver ett krig och ett krig skall jag ha".

Till hans yviga planer bidrog att han med vissa förhoppningar kunde se fram emot att efter den danske kungens, Fredrik VIII, fränfälle, som inte efterlämnade några arvingar, utses även till dansk konung. Emellertid hade efter hand regeringen och speciellt utrikesministern, börjat få ett stigande inflytande på utrikespolitikens utformning som tidigare enligt regeringsformen i princip ansetts vara kungens privilegium.

Vid det fransk-tyska kriget 1870—1871 var Sverige — liksom f ö Danmark — mycket profranskt men beslöt ändå att tills vidare inta en neutral hållning, och en förklaring härom utsändes. Ett privatbrev från Karl XV, med starkt profranskt innehåll, uppsnappades emellertid av tyskarna och publicerades genom Bismarcks försorg. Vidare klagade tyske ministern officiellt hos utrikesminister Wallenberg över den starkt fientliga tonen i en del svenska tidningar. Wallenbergs beklagande utlöste dock i vida kretsar en stark kritik.

Omprövning av säkerhetspolitiken

Fransk-tyska krigets utgång föranledde en omprövning av Sveriges säkerhetspolitik. Betydelsen av en närmare anknytning till Tyskland blev huvudtanken inte blott i Oscar II:s säkerhetspolitik utan även i den svenska regeringens. Vid ett av sina många besök i detta land talade han om förhoppningar om ett närmare vapenbrödraskap mellan svenska och tyska trupper, (enligt en senare kommuniké, utfärdad av utrikesdepartementet nedtonad till att blott avse "kamratskap"). I samband med ett besök av kejsar Wilhelm II förklarade Oscar II att "Intet skall kunna åtskilja Tyskland och Sverige . . . Jag

skall aldrig vända mina vapen mot Tyskland."

Över huvud präglades senare delen av 1880-talet av en stigande svensk oro över vårt säkerhetspolitiska läge. Från norsk sida kunde man konstatera en växande fientlighet över unionen med Sverige. Detta föranledde i sin tur stormakterna att visa ökat intresse för denna utveckling. På svenskt och även tyskt håll fanns farhågor för att Ryssland skulle bli frestat att framtränga i Nordnorge för att där skaffa baser. Detta skulle oro engelsmännen som därvid kunde svara med motåtgärder. Detta skulle inte ses med blida ögon av Tyskland som man fruktade då skulle vilja sätta sig fast i Sydnorge.

Man oroades i Sverige vidare av den ryska politiken i Finland.

I nationalistisk anda ökade påtagligt förryskningssträvandena i Finland. Något mera underligt är, att en ganska påtaglig finsk inflyttning till nordligaste Sverige tolkades som resultat av rysk uppmuntran. Men även utbyggnaden av järnvägsnätet väckte svensk oro. De ryska sågfilarnas stora intresse för Sverige, som dock kom något senare, bidrog därtill. Då de ryska arkiven endast i mycket begränsad omfattning ännu öppnats för forskningen är det svårt att bilda sig en uppfattning om hur berättigade de svenska farhågorna var. Klart är emellertid att Sveriges säkerhetspolitiska läge tedde sig betydligt mer prekärt än för de statsmän som 80–100 år senare hade att utforma vår försvarspolitik. Det är heller inte så underligt att många därför såg sig om för att se om det fanns möjligheter att försäkra sig mot dessa risker.

Under denna tid väcktes för första gången tanken på att liksom några andra

länder öka vår säkerhet genom att förklara sig "ständigt neutral", med eller utan andra länders erkännande eller garanti. Först på plats, 1883, var riksdagsmannen Arnoldson, sedermera mottagare av Nobels fredspris. Bakom hans förslag stod även en allmänt pacifistisk inställning och en rädsla för att en planerad förstärkning av svenska försvaret kunde leda till en äventyrligare utrikespolitik.

Den ganska påtagliga finska inflyttningen till nordligaste Sverige tolkades som resultat av rysk uppmuntran.

Förslaget föll men redan året därpå väckte den kände nykterhetskämpen P P Waldenström ånyo en liknande motion, denna gång av innehåll att man skulle söka stormakternas försäkran om stöd för tanken.

Även denna motion föll men åtföljdes 1899 av en ny motion i samma ämne av Sven Adolf Hedin. Denna skilde sig i så måtto från sina föregångare att han var en varm försvarsvän men dessutom önskade att alla de skandinaviska länderna skulle enas om målsättningen.

Betydligt längre att söka säkra Sveriges säkerhet gick den kände socialdemokraten professor Bengt Lidforss som 1900 föreslog att Sverige skulle söka inträde i den tyska staten på ungefär samma villkor som Bayern.

De olika försöken – både från ansvarigt och mer privat håll – som riktades till Tyskland i syfte att få en förpliktelse från detta lands sida att garantera Sveriges säkerhet ledde inte till något resultat utan stupade slutligen på kejsar Wilhelms de-

klaration att det givetvis stod Sverige fritt att ansluta sig till trippelalliansen, sedan han dock sökt åstadkomma ett neutralitetsavtal mellan ett flertal länder.

När däremot Ryssland som ända sedan 1860-talet visat ett påtagligt intresse för *mare clausum* "Östersjön ett fredens hav" föreslog en pakt mellan Ryssland, Tyskland och Sverige, visade sig Tyskland positivt. Meningen var att paktens även skulle

Sveriges säkerhetspolitiska läge tedde sig betydligt mer prekärt på 1880-talet än för de statsmän som 80–100 år senare hade att utforma vår försvarspolitik.

innehålla en artikel som avskaffade förpliktsen för Ryssland att inte befästa Ålandsöarna. Saken föredrogs i svensk allmän regeringskonselj i närvaro av bl a kronprins Gustaf och Arvid Lindman. Alla var medvetna om frågans betydelse: den gällde om Sverige i längden hade möjlighet att stå isolerat. Ingen hävdade att alliansfrihet i framtiden kunde vara en tillfredsställande garanti för Sveriges säkerhet, men man beslöt, trots flera statsråds positiva inställning, att uppskjuta ställningstagandet. De följande förhandlingarna ledde så småningom 1908 till att en Östersjötraktat undertecknades som innehöll en ömsesidig garanti om medlemmarnas integritet och utfästelse att undersöka vad de gemensamt kunde göra i händelse någon utsattes för angrepp.

Vi närmar oss nu första världskriget.

Första världskriget

I en skrivelse från tyske generalstabschefen Helmuth von Moltke till tyska utrikesministeriet nämnde han vissa åtgärder som från rysk sida vidtagits och som kanske vore intressanta för Sverige att få del av. Skrivelsen resulterade i ett tyskt förslag om att generalstabscheferna i de båda länderna skulle träffas för att diskutera det "effektivaste sättet för en eventuell samverkan i händelse av ett angrepp på Sverige från öster". Lindman ställde sig tveksam men slutligen beslöts att generalstabschefen Bildt 1910 skulle oförbindligt få samtala med von Moltke. Från rysk och engelsk sida uttalades farhågor för att samtalen var början till en svensk uppslutning på tysk sida.

Vid krigets utbrott mellan till en början Österrike—Ungern och Serbien utfärdade svenska regeringen en neutralitetsförklaring. Vad däremot gäller krigets utvidgning till Tyskland, England och Ryssland förklarade svenske utrikesministern för deras ministrar i Stockholm, att Englands inträde i kriget troligen skulle tvinga med även Sverige, vilket dessa tolkade som uppslutning på tysk sida. Det kan noteras att liknande teknik kom till användning i förhållande till Italien och Rumänien. I båda fallen sades att deras ingripande i kriget troligen skulle resultera i svensk uppslutning på tysk sida.

Dessa uttalanden visade sig dock endast vara en lek med elden och Sverige lyckades i stort sett bevara en neutralitet som stod i överensstämmelse med de några år dessförinnan träffade Haagöverenskommelserna.

Men flera brott begicks (till Tysklands fördel). Bl a upprättades på tysk begäran minspärrar i södra delen av Öresund, den

s k Kogrundsrännan, vilket tillsammans med motsvarande danska åtgärder korkade till Östersjön för engelsk sjöfart.

Vidare accepterade Sverige att låta tyskarna använda sig av det svenska telegrafnätet för alla sina transatlantiska meddelanden i chiffer, vilket var en betydande fördel och vid dess upptäckt resulterade i den s k Luxemburgaffären som beredde Sverige betydande bekymmer.

Efter kriget skapades Nationernas Förbund, enligt vars stadgar medlemmarna var skyldiga att med olika medel automatiskt ingripa med olika sanktioner mot en part som begick brott mot stadgan. Då konsekvensen var att Sverige principiellt skulle vara tvunget att vid anslutning uppgge sin neutrala inställning var meningarna mycket delade i frågan. Men så småningom vann anhängarna av denna "den kollektiva säkerhetens princip" seger och Sverige blev en trogen medlem.

Troheten varade dock inte länge. Redan i slutet av 30-talet förklarade Sverige att då genom olika händelser det numera stod klart att NF inte var berett att i varje situation tillämpa sina krav på kollektiv säkerhet förbehöll sig även Sverige rätten att själv bedöma om man skulle tillämpa NF-stadgan. Samtidigt beslöts om en begränsad upprustning. Det kan vara av intresse att den socialdemokratiska medlemmen av den tillsatta försvarsutredningen Elof Lindberg i sin reservation till utredningen hävdade att det "under 100 år icke har inträffat, att en fri, civiliserad nation i Europa blivit underkuvad och det förefaller ofattbart, att någon nation i Europa skulle våga överfalla ett vapenlöst land. Det kan å andra sidan icke alldeles förgätas . . . att tillvaron av en militärorganisation i sig själv kan innebära en risk".

En tankegång, som delvis, men också endast delvis, påminner om svensk neutralitetspolitik efter andra världskriget, vilket jag längre fram skall återkomma till.

Andra världskriget

Inför det nya världskriget förklarade Hitler att Tyskland inte hade några aggressiva planer mot sina grannar och erbjöd dem härför icke-angreppspakter.

Med undantag för en speciell episod med begränsad räckvidd 1834 kan man i stort säga att neutralitet var ett ganska teoretiskt spörsmål fram till Oscar II.

(En sådan fanns redan med Polen). Danmark undertecknade en sådan, men Sverige påstod att man litade på Hitlers ord. Resultatet blev som alla känner till, att Danmark, i likhet med det neutralitetsförklarade Belgien under första världskriget, invaderades.

De nordiska länderna bl a avgav vid andra världskrigets utbrott neutralitetsförklaringar. Sverige gjorde sig dock skyldigt till upprepade brott mot neutralitetskonventionerna: man tillät Tyskland att transportera tyska soldater med vapen i järnväg genom Sverige från Tyskland till Norge och senare även från Norge till Finland, detta utifrån bedömningen att om vi gick med på vissa av de tyska fordringarna skulle Sverige inte indragas i kriget.

Under det finsk-ryska kriget exporterades från svenska militärförråd vapen till

Finland osv. I förhållande till detta krig hade vi dock inte förklarat oss neutrala utan endast "icke krigförande" för att möjliggöra olika former av hjälp.

Ett teoretisk spörsmål

Efter denna, av nödvändighet med hänsyn till utrymmet, rapsodiska genomgång av de senaste 200 årens utrikes- och säkerhetspolitik kan man konstatera, att det vore djupt ohistoriskt att som påstått hävda att hela denna period präglats av "neutralitetspolitik" eller ens av neutralitet. Med undantag för en speciell episod

Undén var misstänksam mot högern för att efter en fredstida alliansfrihet vid krig inte vilja stå fast vid vår neutralitet.

med begränsad räckvidd 1834 kan man i stort säga att neutralitet var ett ganska teoretiskt spörsmål fram till Oscar II och den begynnande moderna demokratien. Dessförinnan varierade de svenska ställningstagandena mellan ett faktiskt deltagande i stridigheterna (överförande till Fyn av trupper), långtgående förhandlingar om deltagande i krig (Krimkriget) mot en stormakt, understödspakt vid hot om angrepp på Sverige (November-traktaten) och hot om att genom allians med annan makt söka säkerhet. I intet fall förekom att man under djupaste fredstid deklarerade att man vid krig skulle bli neutral.

Under de två världskrigen förekom upprepade brott mot de begränsade neutralitetskonventionerna.

Ett skandinaviskt försvarsförbund?

Efter det sista världskriget uppstod frågan om Sverige skulle ansluta sig till Förenta Nationerna. Undén, som snart skulle bli utrikesminister och som varit en trogen anhängare till kollektiv säkerhet, uttryckte kritik mot att stadgan ej ansåg att vapenmakt borde få användas mot de fem ständiga rådsmedlemmarna.

Någon seriös diskussion om fördelar och nackdelar med att gå med i det under bildning varande Nato förekom, i motsats till i Danmark och Norge, inte i Sverige, vilket kanske mot bakgrund av våra historiska erfarenheter inte var så förvånande. Däremot fördes till en tid förhandlingar med Danmark och Norge om bildandet av ett skandinaviskt försvarsförbund. Erlander var förespråkare för detta förbund under det att Undén tydligen endast avvaktade att förhandlingarna skulle visa sprickor. De stupade också på Norges krav om att ett förbund måste få räkna med samarbete med Förenta Staterna för upprustning.

Den officiella definitionen

Sverige förklarade sig härefter för "alliansfritt med syfte att under krig förbli neutralt". Detta var i alla offentliga deklamationer definitionen på Sveriges säkerhetspolitiska ställning. Det kombinerades efter hand med uttalanden om att det gällde att skapa "förtroende" för vår framtida neutralitet, på det politiska planet genom vår utrikespolitik, och vad gäller vår förmåga härtill genom ett förhållandervis starkt försvar, tex Erlanders berömda "metalltal". I en artikel i FN-förbundets tidskrift *Världshorisont* tillkom Undéns olyckliga komplettering att det vore klo-

kast att kalla vår politik för "neutralitetspolitik", detta med hänsyn till Undéns misstänksamhet mot högern för att efter en fredstida alliansfrihet vid krig inte vilja stå fast vid vår neutralitet.

Uttrycket "förtroende" var inte så väl valt. Det skulle ju innebära att ingen av de krigförande hade något intresse av att angripa Sverige men att endera parten inte hade "förtroende" till andra parter avsikter och därför startade ett preventivkrig (samt självfallet även det fallet att någongendera parten fruktade att Sverige efter att aldrig ha haft några aggressiva avsikter plötsligt vid ett krig skulle sluta upp på den andra sidan). Tankegången företer som tidigare nämnts likheter med Elof Lindbergs tankar att om vi var totalt nedrustade skulle våra risker för att råka i krig försvinna. I så måtto var det nya dock mer realistiskt som det inte (med undantag för fru Theorin och andra) utgick från att de krigförande alltid kunde förväntas respektera vår fredsvilja om vi inte hade ett starkt försvar. Tanken att endera parten kunde ha ett *eget* intresse av vårt territorium fanns dock inte med. Så småningom insåg man bristen i tankegången och man ersatte "förtroendet" med att politiken skulle verka "trovärdig".

Ett nytt moment

Nu tillkom ett helt nytt moment i vår säkerhetspolitik. Tidigare hade man, i bästa fall, talat om neutralitet och eventuellt utfärdat en neutralitetsförklaring *inför ett hotande krig*. Nu sade man att det gällde att redan i *fredstid* skapa förtroende för denna fredsvilja. Härmed var fältet upprivet för fria fantasier om vad trovärdigheten krävde. Det blev en omtyckt sport,

särskilt bland socialdemokratiska tidningar, att finna tecken på åtgärder eller personer som "utgjorde säkerhetsrisker", vad nu detta uttryck innebär. Ena gången förbjöd Undén import från USA av en robot, andra gången krävde han att några officerare som inbjudits till en militär fest i Finland måste resa civilklädda. Ibland var det enstaka borgerliga politiker som utmålades som säkerhetsrisker, ibland var det hela partier.

Denna smitta spred sig. Någon kanske erinrar sig hur moderatledaren Gösta Bohmans utgivning av sina tal inför valet "Inrikes utrikespolitik" föranledde socialdemokratisk kritik för bristande neutralitetsvilja, en kritik som märkligt nog fick eko även av de övriga borgerliga partiledarna.

Sitt politiskt mest utterade uttryck fick, inte oväntat, denna klappjakt genom Olof Palme, som kritiserade Carl Bildt för att genom en resa till USA vara en säkerhetsrisk och därvid lyckades få hela regeringen, mot all konstitutionell praxis, att utfärda en gemensam bannbulla mot honom. Det är väl tur för Sverige att läget i världen i dag ändrats. Det skulle ju ha sett betänkligt ut om Sverige haft en statsminister som av ansvariga politiker ansågs vara en säkerhetsrisk!

På samma nivå stod hans fördömande av den moderata valskrift där det sades att ingen verklig fred i Europa kunde tänkas så länge stora delar av kontinenten var ockuperade av ett främmande land. Det betecknades som "tankar om ett korståg mot kommunismen". Även denna polemik ter sig i dagens läge överklig.

Men det sakrosankta i denna politik visas av att representanter för de borgerliga partierna och även en del vetenskaps-

män på säkerhetspolitik också vid flera tillfällen fångats av doktrinen.

Den nuvarande centerpartiledaren Olof Johansson kritiserade Sveriges eventuella medlemskap i den under bildning varande "oljeklubben" för att tillvarata oljeimportörernas intressen inför de drastiska oljeprishöjningarna 1973 som stridande mot vår neutralitetspolitik! Och en framstående högerriksdagsman och med-

Det blev en omtyckt sport, särskilt bland socialdemokratiska tidningar, att finna tecken på åtgärder eller personer som "utgjorde säkerhetsrisker".

lem av utrikesutskottet ifrågasatte i en riksdagsdebatt om hjälpen till Kuba var förenlig med neutralitetspolitiken. Kubahjälpen var visserligen en dålig utrikespolitik och kunde reta amerikanarna, men den hade inte mycket att göra med vår neutralitetspolitik.

Stor uppfinningsrikedom

Uppfinningsrikedomen var stor när det gällde olika områden där neutralitetspolitiken krävde svensk anpassning. Palmes trogne vapendragare, utrikesminister Bodström, hävdade i en riksdagsdebatt, att man på enskilda punkter hade rätt att kritisera Sovjetunionen men inte generellt. En radikal författare ansåg att man i svensk press måste ha lika mycket nyheter från båda maktblocken för att kunna betraktas som god neutral, (även om man hade klart för sig att nyheterna från Öst

inte föreföll korrekta). En framstående diplomat skrev en bok om Sovjet och Norden där han hävdade "Att blott 1-2% av den svenska utrikeshandeln går med det väldiga grannlandet Sovjet är onekligen en anomali som på lång sikt rättas till med förtroendefullt samarbete", detta trots att utrikeshandeln i Sverige är fri och att den obetydliga handeln procentuellt är ungefär lika stor för andra jämförbara länder i Europa och beror på svårigheten att hitta ryska konkurrensmässiga varor.

I ett tal, som inte hölls på Norrmalmstorg men i riksdagen, tog Undén upp Baltländernas problem på ett sätt som oroade balterna och många svenskar men säkerligen tillfredsställde Sovjet:

"Dessa förhoppningar är rena illusionspolitiken. Redan under mellankrigsperioden rådde på många håll i världen ett starkt tvivel om dessa små nyupprättade republikers framtid... Den politiska mogenheten hos dessa folk var inte heller särskilt markerad". Han ställde sedan frågan om inte länderna kunde "acceptera det nya Ryssland och den politiska utformning som dessa länder fått såsom anslutna till Sovjetunionens republiker".

Men när vår neutralitetspolitik hotade att bli för västinriktad enligt sovjetisk uppfattning, som vid vårt avtal med EG, krävde man mera neutralitet och en mer "aktiv neutralitetspolitik". Däri ingick bl a mindre samröre med USA och försök att slita loss Danmark och Norge från Nato.

Innehållet bestämmer vi själva

En av grundtankarna i vår politik var att "neutralitetspolitikens innehåll bestämmer vi själva".

Här förelåg onekligen ett logiskt dilemma. Man kan ju inte förklara att det gäller att skapa förtroende för vår ställning samtidigt som man avvisar andra länders deklarerade uppfattning om denna politik. Och härigenom hamnar man i en räv-sax.

Men märkligt nog har vår ideologiska och allmänna samhörighet med västvärlden aldrig dragits fram i detta sammanhang. Såväl Erlander som Torsten Nilsson har i allehanda sammanhang framhållit att det inte var fråga om en tankens och ideologins neutralitet. Varför skulle dessa domäner vara fritagna från neutralitetskravet? Vi minns ju bl a från sista kriget hur diplomatiska protester av och till framfördes med kritik av pressen för uppenbar ovänlighet mot endera sidan och hur ett särskilt statsorgan hade till uppgift att granska pressen med indragningar av olika tidskrifter. Varför skulle inte detta oerhört viktiga faktum, att Sverige måste ha önskat att Västmakterna skulle vinna ett eventuellt krig, ha spelat in på Sovjets bedömning av vår neutralitet? Kanske därför att det i fredstid skulle ha väckt en storm av kritik, inte minst i pressen, om vi hävdade att detta var en del av bedömningen utomlands om vår fasta neutralitet och måste övervakas?

Det är även svårt att hävda att vi i 200 år fört samma fasta och orubbliga neutralitetspolitik, samtidigt som alla vet att vi exempelvis under de två världskrigen vidtagit åtskilliga åtgärder som utan tvivel faller under Haagkonventionerna för neutralitetsbrott. Det kan bara göra andra länder skeptiska till vår inställning.

Men vad är egentligen "neutralitet"? Det skulle väl närmast vara det som inte är förbjudet i Haagkonventionerna. Här-

till kommer kanske vad olika rättslärdas förordat samt Londonöverenskommelsen 1909, som dock aldrig ratificerats av något land och därför formellt inte har trätt i kraft. I de förstnämnda sägs dock att krigskontraband under vissa förhållanden får beslagas av den andra parten. Någon definition av vilka varor det gäller fanns dock inte och den definition som lämnades i Londonöverenskommelsen (som sålunda inte är bindande) har sedan längs överskridits av de stridande under

Uppfinningsrikedomen var stor när det gällde olika områden där neutralitetspolitiken krävde svensk anpassning.

de två världskrigen. För att visa hur otillfredsställande dessa bestämmelser är kan det här räcka med att nämna diskussionen för några år sedan om exporten i krig från Sverige till Natoländer av Viggen där det framhölls av försvararna härav att enligt Haagöverenskommelserna var endast export från ett land till krigförande neutralt om materielen kom från det neutrala landets *statliga* förråd men inte från en privat producent! Som om denna finess skulle imponera på ett land som befinner sig i krig.

Kärnfrågan

Och härmed är man inne på vad som kanske kan betecknas som neutralitetens kärnfråga. All historisk erfarenhet från modern tid visar att om en neutral stat har för den ena parten strategiskt eller ekonomiskt begärliga områden eller varor har alltid den första åtgärden hos de krigfö-

rande varit att söka locka den neutrala staten att helt eller delvis överge sin neutrala status, ibland med utfästelser av stora förmåner vid krigsslutet. Detta har i det förgångna även varit Sveriges erfarenhet.

Först om detta inte lyckats har man kanske övervägt att bryta dess neutralitet. Och härvid kommer den neutrala försvarskraft in som ett väsentligt moment: Är de fördelar den krigförande hoppas uppnå värda ytterligare en motståndare? Och normalt gäller att varje krig karakteriseras av knapphetens kalla stjärna. I varje fall om man har att göra med en rationellt fungerande ledning för en krigförande part. Om det gäller en diktatur uppstår ett osäkerhetsmoment, ty en diktatur behöver inte på samma sätt ta hänsyn till en folkmening vid beslut om krig, och framför allt blir det svårare för den neutrala staten att bedöma vilka dess verkliga intentioner är.

Nu kan det vara tid att mot bakgrund av det sagda besvara den i inledningen uppställda frågan om när vår neutralitetspolitik enligt numera gängse svensk definition började och när den slutade. Neutralitetspolitiken med innebörden att vi i *fredstid* ställer hårda krav på vad vi i *vårt eget intresse* kan respektive inte kan eller bör göra. Denna började någon gång närmast efter sista världskriget och inte dessförinnan och slutade då vi begärde medlemskap i EG eller kanske med de tal som stats- och utrikesministrarna hållit i olika

sammanhang om att vår utrikespolitik inte på adekvat sätt beskrives med ordet "neutralitetspolitik", då vi enligt Sverker Åström "lämnade den fasta marken och kastade oss ut på en bräcklig spång över en avgrund". Denna period kommer förmodligen att av historien betecknas som ett naivt masoschistiskt självbedrägeri och en sällsynt misslyckad utrikes- och säkerhetspolitik, även om dess upphovsmän alla varit högt begåvade män med landets bästa för ögonen.

Och var hamnar vi nu, vilken är den nya, fasta mark som vi i enlighet med Åströms uttryckssätt skall närma oss?

Åström lämnar själv ett märkligt förslag. Efter att ha konstaterat att Nato inte vill ha oss som medlemmar rekommenderar han ett återupplivande av den i och för sig tilltalande tanken om ett nordiskt försvarsförbund. Antingen hoppas han att Nato skall ändra uppfattning och medge Sverige medlemskap eller också räknar han med att Norge och Danmark skall lämna Nato. Vore det inte lämpligt att i så fall först ta reda på detta, innan Sverige ger sig in på sådana tankar?

Jag anser, i likhet med Sveriges stats- och utrikesministrar, att vårt mål nu måste bli ett lojalt samarbete med övriga EGländer, allt under försök att tillvarata specifika svenska intressen. Borde inte detta räcka en bra bit som "fast mark" för Sverige?